

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 23, nr. 1
april 2005

Uitgave

Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie

Henk van Doremalen en Ronald Peeters

Redactiesecretariaat

Ronald Peeters
Montfortanelaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement

€ 13,00

Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (€ 4,50)
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurgoed te Tilburg

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van
'abonnement 2005'

Foto's

Indien niet anders vermeld:
Fotocollectie van het
Regionaal Archief Tilburg
Omslagfoto:
Uitbeelding kinderfeesten in
folkloristische optocht 29 juni 1920

Vormgeving

Scheepens Reclame Adviseurs en Ronald Peeters

Opmaak en druk

Drukkerij-Uitgeverij
H. Gianotten B.V., Tilburg

Ten geleide

In het eerste nummer van 2005 van Tilburg tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur speelt de Tilburgse identiteit een grote rol.

Diverse artikelen die in dit nummer aan bod komen zijn bewerkingen van lezingen die gehouden zijn op de zogenaamde Tilburgerdag in het najaar van 2003. Ook opgenomen zijn enkele bijdragen aan de 'discussie' over de Kruikezeiker die vooral in januari en februari 2005 heeft gewoed. Helaas zijn vooral bij de Kruikezeikerdiscussie veel zaken aan de orde gekomen die met een wat betere onderlinge communicatie duidelijker waren geweest. Om verdere misverstanden te vermijden leek het de redactie niet onbelangrijk om de bijdragen aan papier toe te vertrouwen. Wat betreft de Tilburgerdag volgt er in de loop van dit jaar nog meer.

Paul Spapens gaat in zijn eerste artikel in op het belang van volkscultuur en de relatie met het dialect. Jos Swanenburg bekijkt het dialect veel meer als wetenschapper. Waar komt het Tilburgs voor, wat is de begrenzing van het dialectgebied, wat is de betekenis?

Ton Wagemakers schreef een beschouwing naar aanleiding van de ophef over de Kruikezeiker. Het is een van de bijdragen die tijdens de Kruikezeikersdag naar voren werden gebracht. Paul Spapens, een van de auteurs van het boekje over de Kruikezeiker, is een van de andere personen die zijn mening naar voren bracht. Ook deze is op papier gezet.

Jace van de Ven levert met drie gedichten op zijn eigen specifieke wijze een bijdrage aan het Tilburgse identiteitsdebat.

Een op het eerste oog wat afwijkende bijdrage in dit kader komt van Louis Houët. Tilburg beschikt over beleid op gebied van moderne architectuur en op het terrein van cultuurhistorie. Zitten daar tegenstrijdigheden, levert dat problemen op? Louis Houët geeft in zijn artikel aan hoe deze zaken onderling verweven zijn en hoe er in Tilburg beleid wordt gemaakt. Wie goed leest, ziet dat ook dit alles met de identiteit van de stad te maken heeft. Wat willen we daarvan behouden, wat is wezenlijk om te behouden.

In Tilburg Kort diverse nieuwe uitgaven van de laatste maanden en enkele besprekingen van boeken die in 2004 zijn verschenen.

De redactie

Inhoud

- 3 **Paul Spapens:**
Volkscultuur maakt Tilburg sterk
- 7 **Jos Swanenburg:**
Het Tilburgs
Dialect van een stad en van een streek
- 11 **Ton Wagemakers:**
De Kruikezeiker, een min mènneke
Elf openingen voor een eindeloos debat
- 15 **Paul Spapens:**
De Kruikezeiker als symbool van de Tilburgse identiteit
- 18 **Jace van de Ven:**
Drie stadsgedichten
- 20 **Louis Houët:**
Moderne architectuur en cultuurhistorie
- 25 **Tilburg kort:**
Tilburg signalement LIII *Schilderende fabrikantenzoon*
Der verdammte Krieg *De bevrijding van Tilburg*
De fascinerende geschiedenis van de Rooi Harten

Het tijdelijke beeld van de Kruikezeiker (uit 1967) op de Heuvel, met op de achtergrond de lindeboom, hier geplaatst tijdens het carnaval van 1987. (Coll. RA Tilburg).

en een ouwe broek? Dat was ludiek bedoeld, maar met de boodschap viel niet te spotten: HIJ BLIJFT!

'Achter elke verklede Kruikezeiker stonden duizend minder uitzinnige Tilburgers die vonden dat de Kruikezeiker moest blijven. Burgemeester Vreeman had gezegd dat hij lang genoeg in Holland woonde om te snappen dat er een sterke onderstroom van Tilburgs volkssentiment meespeelde. Hij had me gewezen op het refrein in de lezersbrieven die destijds in de plaatselijke kranten verschenen: 'We mogen de Kruikezeiker niet opgeven, want anders kan straks iedereen [TW lees: vreemden] wel gaan bepalen wat wij [TW hier, in Tilburg] moeten doen en laten.'

Ik begin iets te begrijpen van wat zich de laatste tijd in Tilburg heeft afgespeeld. U ook!

V Overigens ...

Overigens ben ik van mening dat de makers van de creatieve textielproducten in de tentoonstelling Made in Tilburg, nu in het Textielmuseum te zien, de echte kruikezeikers van de stad zijn. Dat geldt ook voor de Tilburgers die de uitdaging opgepakt hebben om vandaag met een creatief ontwerp voor een eigentijdse Kruikezeiker te komen.

VI Heilige, idool of icoon

Welke betekenis heeft de Kruikezeiker? Is het een schimpnaam, een geuzennaam, een zelfspotnaam, een erenaam of een symbool voor de stad? Het gaat hier niet over de kruikezeikers maar over het fenomeen met een hoofdletter de Kruikezeiker. (Ten onrechte wordt dat in allerlei discussies vrolijk door elkaar gehaspeld.) Laat ik het fenomeen eens anders benaderen, om mogelijk tot nieuwe inzichten te komen.

Zouden we de Kruikezeiker als een heilige kunnen bestempelen? Is hij als een martelaar van de textielindustrie te beschouwen? Z'n beeltenis, een deemoedig mannetje, zou zich ervoor kunnen lenen. Maar een echt wonder heeft ie niet verricht, hoewel ... z'n zeik had wonderbaarlijke kwaliteit. Toch zit juist daar het probleem. Heiligheid heeft de geur van heiligheid nodig om geloofwaardig over te komen. Toen Lenin kort na zijn overlijden begon te stinken, moest hij snel opnieuw gebalsemd worden om zijn heiligheid binnen het communistisch geloof niet aan te tasten. Kortom de zeik, de geur van rottende urine, staat de heiligheid van de Kruikezeiker blijvend in de weg.

Is de Kruikezeiker een idool? Idool staat enerzijds voor vitaliteit en levenskracht, anderzijds voor die van droombeeld, verbeelding. Onze Kruikezeiker lijkt eerder op een anti-idool, maar juist door de omkering van maatschappelijke verhoudingen, kenmerkend voor Carnaval, kan hij die idoolstatus verkrijgen. Hoe minderwaardiger hij er uitziet, des te dwazer uitgedost en meer stinkend naar rottende urine, hoe groter idool. Het is misschien te ver gezocht, maar ik durf hem wel in het rijtje te plaatsen met Buster Keaton en Charlie Chaplin, anti-helden en tragisch-komische figuren waar alles bij misgaat, die precies de verkeerde uitstraling hebben en daardoor de idoolstatus verwerven. Met Carnaval, in de omgekeerde wereld, wordt de Kruikezeiker ons idool, wij vereren hem en nemen hem volstrekt serieus. Ik herinner me persoonlijk de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, dat tijdens het Oeteldonks carnaval de Bossche volksfiguur Janus Kiepoog altijd met veel respect werd behandeld en toegejuicht. Men was niet trots op hem, maar eerde hem als idool, als mededogen voor 'de arme sloeber'. Ik weet zeker dat als onze volksfiguur 'zot Joke' (mede) model had gestaan voor de Kruikezeiker (en de aanname dat Tilburgers begrijpen wat Carnaval is!), dat zijn populariteit nog groter was geweest.

Is de Kruikezeiker een icoon? Bij een icoon gaat het om een aangescherpte en gestandaardiseerde afbeelding van de werkelijkheid. Een vertellend, archetypisch beeld. De functie van de icoon is niet tot verering te brengen, maar tot herinnering. En de Kruikezeiker wil dat ook wel. Je hebt wel door het vertellende attriboot, de kruike, een idee waar het roemruchte verleden over gaat. Toch, wil je als icoon geloofwaardig door het leven gaan, dan heb je wel een goede beeldenmaker nodig. De schepper van de Kruikezeiker maakte weliswaar Heilig Hartbeelden, wat in deze een pre is, maar ook Hummeltjes wat ik als een minpunt beschouw. Bovendien werkte hij, als beeldenmaker, bij de Efteling. Ik denk dat zijn sterke kant meer bij het creëren van sprookjesfiguren ligt, dan bij het maken van icoonbeelden.

Hoewel de Kruikezeiker volgens mij de grootste betekenis had kunnen krijgen als icoon, moeten we constateren dat het beeld meer fantasie dan herinnering aan een trots verleden oproept. En dat is dodelijk als je een icoonstatus wilt bereiken.

Wat kunnen we concluderen. De Kruikezeiker kan hoogstens de status van schijnheilige bereiken, met prins Carnaval als zijn plaatsvervanger op aarde. Als icoon zal hij altijd omstreden blijven. Zijn beeltenis en vage afkomst overtuigen niet. Alleen binnen de (schijn)- wereld van een sprookje of de Tilburgse Revue kan het een geloofwaardige figuur zijn met een hoog icoongehalte. Als je de Kruikezeiker plaatst binnen de context van het Carnaval, kan hij als idool en symbool voor Kruikenstad (dus niet voor Tilburg) door het leven gaan. Twee opdrachten hebben we: de Kruikezeiker als idool versterken door het meer te modelleren naar 'zot Joke' en op zoek te gaan naar een echte icoon voor de stad.

VII Overigens ...

Overigens, als jullie mij zouden vragen, wie dan dé icoon van de stad Tilburg zou moeten zijn, dan heb ik daar wel een antwoord op: Pieter van Dooren, de grondlegger van de Tilburgse textielindustrie. Ik gun natuurlijk de alloctonen Zwijzen en Willem II hun monument en zekere icoonstatus in Tilburg, maar het is een schande dat er geen monument is voor de meest ondernemende Tilburger aller tijden.

(Terzijde. Van textielarbeiderszijde zou daaraan toegevoegd kunnen worden: Jan Coolen, Bart van Pelt en Miet van Puijenbroek.)

VIII Kruike

Vorig jaar voerde ik een sollicitatiegesprek met een jonge vrouw, die graag op het Textielmuseum wilde

komen werken. Er kwam van alles ter sprake en ik kreeg wel een goede indruk, maar was niet helemaal overtuigd. In een ultieme poging om een beslissing te forceren, besloot ik de volgende vraag te stellen: 'Waarom zouden we je moeten aannemen?'

Ze keek me aan en sprak de historische woorden: 'Ik ben een kruike, een echte kruike.' Einde antwoord. Ik was perplex. Keek haar met verwondering aan. Als een cultuursocioloog sloop de Kruikezeiker door mijn hersenen, de zeik sijpelde, eigen volk eerst, 't stonk. Hó Ton, niet doordraven. Let op man! Ze heeft het helemaal niet over jouw Kruikezeiker en al die theoretische rimram. Niet zo moeilijk doen. Ze is gewoon trots om Tilburger te zijn en wil de handen uit de mouwen steken.

We hebben haar aangenomen en we beleven er elke dag plezier aan. Een aanwinst!

Ze is een echte kruike, en ik denk dat ze dat gezeik over de Kruikezeiker iets voor ouwe heren vindt.

IX Overigens ...

Overigens ben ik van mening dat ook rond ons zalig Peerke de verkeerde geur hangt. Peerke stinkt. Als ooit de geheime archieven van het Vaticaan geopend worden, zal blijken dat zijn afkomst, thuiswever in Tilburg en dus kruikenzeiker, de ware reden is geweest om hem niet heilig te verklaren.

X Ruud, een kruikenzeiker?

Eerste overweging. In 1999 organiseerde het Brabants Dagblad de verkiezing van de 'Tilburger van de Eeuw', ook de Kruikezeiker werd genomineerd. Deze won de verkiezing niet, maar Miet van Puijenbroek. Miet was een eigenzinnig mens met haar hart op de tong. Ze nam geen blad voor de mond. Of de mensen het nou leuk vonden of niet, ze zei wat ze vond. Ze was geen 'min vrouwke mee afhanginge schouders'. Ze was een echte kruikenzeiker.

Tweede overweging. Voor Tilburgers is alleen praten niet voldoende. Een echte kruikenzeiker zal zeggen: 'nie mouwe mar sjouwe'. Toen de burgemeester zijn uitspraak over de Kruikezeiker deed, begonnen er Tilburgers te mouwen. Dat zijn voor mij geen echte kruikenzeikers maar kruikengezeikers. Het gaat om het 'sjouwen', werken, resultaten halen.

Ruud Vreeman lijkt wel 'n bietje op Miet (als ie gewoon durft te zeggen dat mietjes een zegen voor de stad kunnen zijn) en als ie goed 'sjouwt' voor de stad wordt ie met Carnaval nog wel eens 'n keer 'd'n Opperkruikezeiker van 't jaar'.

XI Overigens ...

Overigens ben ik van mening dat de Kruikezeiker moet blijven, zodat we het eindeloze debat over onze identiteit met humor kunnen blijven voeren.

En dègge bedankt zèet vur et löstere, dè witte. Haaw-doe.

'Burgemeester Ruud Vreeman kroop in de huid van de Kruikezeiker, als speels slot van een fel debat dat hij zelf ontketende.'
Publicatie (foto Jan Verhoeff) in het Brabants Dagblad van 5 februari 2005.

Een kruikenzeiker met zelfspot

Tilburgs burgemeester Vreeman kroop in de huid van de kruikenzeiker. Een speels slot van een fel debat dat hij zelf ontketende.

Tilburg Metamorfose door Ben Ackermans

Vraag aan Ruud Vreeman: hoeveel kruikenzeikers zullen er zondag meelopen in d'n Opstoet?

Antwoord: „Ik heb er geen idee van. Ik heb nog nooit een carnavalsoptocht gezien.”

Tilburgs burgemeester is in ieder geval iedereen voor. Op verzoek van het Brabants Dagblad poseert hij vandaag zelf pontificaal als het symbool van het Tilburgse carnaval.

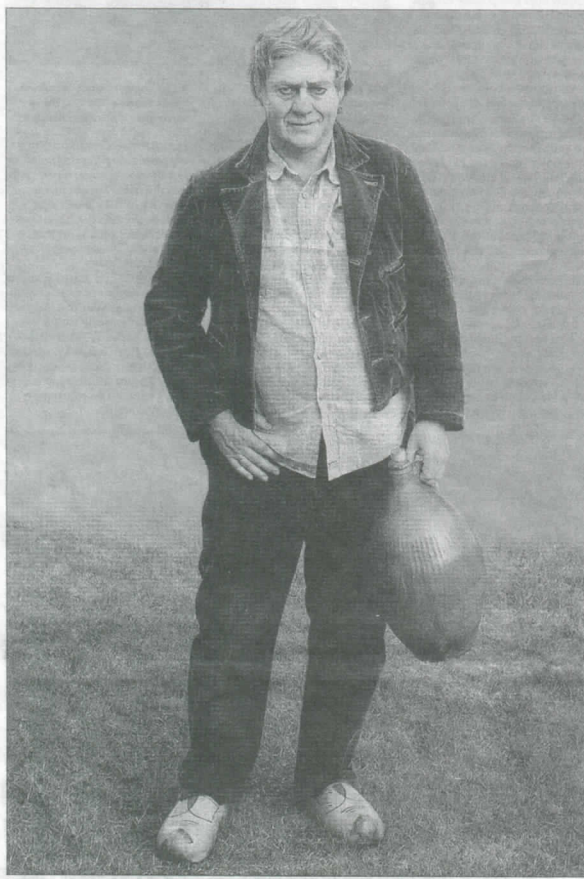
Ruim twee maanden geleden ontkende hij grote commotie, toen hij zei dat hij de deemoedig ogende kruikenzeiker niet bij de uitstraling van de hedendaagse stad vond passen.

Achter die discussie hoorde een speels punt, vond de krant. Vreeman ook.

Gearzeld heeft hij wel. „Mijn eerste reactie was: moet dat nou? Het past eigenlijk niet zo bij me. Ik doe ook nooit mee aan spelletjes en kwissen. Maar carnaval, dat begin ik wel een beetje te begrijpen, is omkering van de dingen. En zelfspot. Dan is het wel leuk om die vloed aan commentaar die ik over me heen heb gehad te relativeren. Dan ook maar zelf kruikenzeiker. Maar wel eentje die je aankijkt, met een ondeugende blik. Het moest ook kwaliteit hebben.”

On-Tilburgs

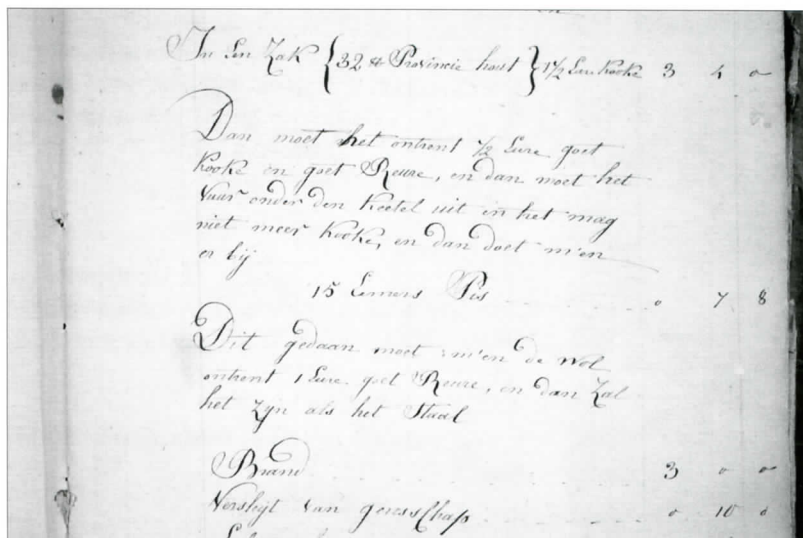
„Ik had niet verwacht dat het zo diep zou zitten”, kijkt hij terug op wat hij in november los-

Inleiders Ton Wagemakers (links) en Paul Spapens (rechts) van het Kruikezeikersdebat op de Achtste Kruikezeikersdag van het Nederlands Textielmuseum in Tilburg op 23 januari 2005. (Foto Joep Vogels, NTM).

Verfrecept van de firma Pollet in een verfbboek van 1822, waarin het gebruik van urine ('15 emmers Pis') staat genoemd. (Coll. NTM, foto Jan Stads).

Gebruikte literatuur

- A.J.A.C. van Delft, 'Mannen van naam (IV), Pieter van Dooren', in: *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 5 maart 1927.
- Henk van Doremalen en Paul Spapens, *Kruikezeikers; Mythe en werkelijkheid van een Tilburgs fenomeen* (Tilburg 2003).
- Willem Frijhoff, *Heiligen, idolen, iconen* (Nijmegen 1998).
- Francis Ponge, *Zeep* (Leiden 1973).
- Ton Wagemakers, 'Wat weten de Tilburgers van de Kruikezeiker', in: *Stadsnieuws*, 19 februari 1981.
- Frank Westerman, *El Negro en ik* (Amsterdam Antwerpen 2004).
- Erich Wichman, *Lenin stinkt en andere satirische geschriften* [Gekozen door Wim Zaal] (Amsterdam 1971).
- A.C. Zijderveld, *Over narren en hun gespiegelde werkelijkheid* (Deventer 1985).

Recept

Er zijn mij maar weinig gerechten bekend, waar u persoonlijke inbreng zo groot kan zijn. Daarnaast speelt in deze tijd van duurzaamheid de roep om hergebruik. Wij hebben voor u een oud recept opgediept, waar u derhalve goede sier mee kunt maken. U moet er wel de tijd voor nemen, maar het resultaat is verbluffend.

Benodigdheden

- 7 g keukenzout
- 2 g indigo
- 2 g meekrap
- 1 stukje laken
- 1 liter rottende urine*

* De urine moet wel van een man zijn. Het beste is dat hij geen alcohol heeft gedronken, want dat zou de kwaliteit verminderen. Tip: maak dit recept niet op maandag!

Vorbereiden

Neem een ouderwetse pispot of desnoods een plastic emmer van de Gamma en vraag uw man daar enige keren zijn plas in te doen. Pak een oude jeneverkruik en een trechtertje en doe voorzichtig de urine in kruik. Let op overlopen. Sluit die af met een kurk of een doekje en laat de urine verrotten. U ruikt wel wanneer het ongeveer goed is voor gebruik.

Bereidingswijze

Neem de jeneverkruik, ontkurk deze, ruik even, zodat u niet de goede oude jenever van uw man gebruikt, en ledig vervolgens de inhoud in de pan. Voeg 7 gram keukenzout toe. Roer het mengsel en verwarm het. Het mag echter niet aan de kook raken. Nu moet u geduld hebben en goed opletten. Van tijd tot tijd roerende dient u het mengsel meerdere uren op 50 tot 60 graden te houden. Voeg langzaam 2 gram indigo en 2 gram meekrap toe. Blijf roeren totdat met name de indigo geheel is opgelost.

Voeg nu een stuk laken toe en roer zodanig dat het stuk een fraaie egale blauwe kleur krijgt.

U kunt het nu opdienen. Uw gasten zullen u complimenteren met het resultaat en respect hebben voor uw man, een echte kruikezeiker, wegens diens persoonlijke bijdrage aan het recept.